

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgment in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgment shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

=====

ગુજરાત હાઈકોર્ટ, અમદાવાદ ખાતે

આર/સ્પેશિયલ સિવિલ અપિલકેશન નં. ૬૩૪૬/૨૦૧૬ વિથ આર/સ્પેશિયલ

સિવિલ અપિલકેશન નં. ૬૩૪૭/૨૦૧૬

મંજૂરી અને સહી માટે:

માનનીય ન્યાયમૂર્તિ શ્રી વિપુલ એમ. પંચોલી

=====

૧	શું સ્થાનિક અખબારોના રીપોર્ટર્સને ચુકાદો જોવાની મંજૂરી છે?	હા
૨	રીપોર્ટરને મોકલવામાં આવે કે નહીં?	હા
૩	શું ન્યાયમૂર્તિઓ ચુકાદાની આખરી નકલ જોવા માંગે છે?	ના
૪	શું આ કેસમાં ભારતીય બંધારણ અથવા તે હેઠળ કરવામાં આવેલ કોઈ હુકમના અર્થઘટન અંગે કાયદાનો કોઈ નોંધપાત્ર પ્રશ્ન સમાયેલ છે?	ના
૫	શું સિવિલ જજને પરિપત્રિત કરવામાં આવે કે કેમ?	ના

=====

કેશવભાઈ હરજીભાઈ અને ૧ અન્ય

વિરુદ્ધ

ગુજરાત રાજ્ય અને ૭ અન્ય

=====

ઉપસ્થિતિ:

અરજદાર(ઓ) નં. ૧, ૨ તરફથી શ્રી ત્રિલોક જે. પટેલ (કપટ)

બંને બાબતોમાં સામાવાળા નં. ૧ તરફથી શ્રી કે.એમ. અંતાણી, એજીપી

સામાવાળા(ઓ) નં. ૨, ૩, ૪, ૫, ૬, ૭.૧, ૭.૨, ૭.૩, ૭.૪, ૮ માટે ડીએસ(પ)

દ્વારા નોટિસ બજાવાયેલ

=====

કોરમ: માનનીય ન્યાયમૂર્તિ શ્રી વિપુલ એમ. પંચોલી

તારીખ : ૨૦/૦૮/૨૦૧૯

સંયુક્ત મૌખિક ચુકાદો

૦૧. રુલ. વિદ્વાન એજીપી શ્રી કે.એમ. અંતાણી સામાવાળા – રાજ્ય તરફથી
રુલની નોટિસની બજવણી સ્વીકારે છે.

૦૨. બંને પિટિશનોમાં સંકળાયેલ મુદ્દો સમાન હોવાથી, પક્ષકારો તરફથી ઉપસ્થિત વિદ્વાન વકીલોની સંમતિથી, બંને પિટિશનો એકસાથે સાંભળવામાં આવે છે અને આ સંયુક્ત હુકમ દ્વારા તેનો નિકાલ કરવામાં આવી રહ્યો છે.

૦૩. સામાવાળા – એસએસઆરડી દ્વારા રીવિઝન અપિલકેશન નં. ૧૨/૨૦૧૩ માં પસાર કરાયેલા તારીખ ૨૦.૧૧.૨૦૧૫ ના હુકમ અને સામાવાળા – કલેક્ટર, ભાવનગર દ્વારા આર.ઓ./ઘરખેડ/ રીમાન્ડ કેસ નં. ૩૬/૨૦૧૨-૧૩ માં પસાર કરાયેલા તારીખ ૨૩.૦૯.૨૦૧૩ ના હુકમને પડકારતાં અરજદારો દ્વારા સ્પેશિયલ સિવિલ અપિલકેશન નં. ૬૩૪૬/૨૦૧૬ દાખલ કરવામાં આવેલ છે.

૦૪. સામાવાળા – એસએસઆરડી દ્વારા રીવિઝન અપિલકેશન નં. ૧૩/૨૦૧૩ માં પસાર કરાયેલા તારીખ ૨૧.૧૧.૨૦૧૫ ના હુકમ અને સામાવાળા – કલેક્ટર, ભાવનગર દ્વારા આર.ઓ./ઘરખેડ/ રીમાન્ડ કેસ નં. ૧૮/૨૦૧૨-૧૩ માં પસાર કરાયેલા તારીખ ૨૩.૦૯.૨૦૧૩ ના હુકમને પડકારતાં અરજદારો દ્વારા સ્પેશિયલ સિવિલ અપિલકેશન નં. ૬૩૪૭/૨૦૧૬ દાખલ કરવામાં આવેલ છે.

૦૫. બંને બાબતોમાં અરજદારો તરફથી વિદ્વાન વકીલ શ્રી ત્રિલોક પટેલને અને સામાવાળાઓ – રાજ્ય તરફથી વિદ્વાન એજુપી શ્રી કે.એમ. અંતાણીને સાંભળવામાં આવ્યા.

૦૬. સરળતા ખાતર, સ્પેશિયલ સિવિલ અપિલકેશન નં. ૬૩૪૬/૨૦૧૬ ની હકીકતોનો સંદર્ભ લેવામાં આવ્યો છે:

ક.૧ અરજદારો ખેડૂતના કુટુંબમાં જન્મ્યા હતા અને તેઓ છેલ્લા ઘણા વર્ષોથી ગામ : ભડભીડ, તાલુકો અને જિલ્લો : ભાવનગર ખાતે આવેલી ૧ હેક્ટર ૭૧ આરે ૯૯ ચો.મી. ક્ષેત્રફળ ધરાવતી સર્વે નં. ૯ વાળી જમીનનો કબજો અને ભોગવટો ધરાવે છે. એવું જણાવવામાં આવ્યું છે કે વાદગ્રસ્ત જમીનના મહેસૂલી દફતરે અરજદારોના પૂર્વજોના નામો નોંધાયેલા છે કારણ કે અરજદારોના પૂર્વજો ખેડૂત હતા, જેના માટેના મહેસૂલી રેકૉર્ડ દફતરે રજૂ કરવામાં આવ્યા છે.

ક.૨ એવું જણાવવામાં આવ્યું છે કે અરજદારોના પરદાદાના અવસાન પછી, દાદાનું નામ નોંધ નં. ૬૩૫ થી મહેસૂલી રેકૉર્ડમાં દાખલ કરવામાં આવ્યું હતું. અરજદારોના દાદાના અવસાન પછી, અરજદારોના પિતા એટલે કે હરજીભાઈ લવજીભાઈનું નામ નોંધ નં. ૧૨૭૪ થી મહેસૂલી રેકૉર્ડમાં દાખલ કરવામાં આવ્યું હતું. અરજદારના પિતાના અવસાન પછી, તારીખ ૦૮.૦૨.૨૦૧૩ ના રોજ નોંધ નં. ૧૩૪૭ થી મહેસૂલી રેકૉર્ડમાં અરજદારોના નામો દાખલ કરવામાં આવ્યા હતા. તેથી એવી દલીલ કરવામાં આવી છે કે અરજદારો ખેડૂત છે, જેઓ ખેડૂતના કુટુંબમાં જન્મ્યા હતા અને અરજદારો વાદગ્રસ્ત જમીન ધારણ કરે છે.

ક.૩ એવી પણ દલીલ કરવામાં આવી છે કે અરજદારોએ ખેડૂત હોવાના નાતે ગામ : ભડભીડ, તાલુકો અને જિલ્લો : ભાવનગરની ૧૦ એકર ૨ ગુંઠા ક્ષેત્રફળ ધરાવતી સર્વે નં. ૧૫ પૈકીની જમીન (જે હવે પછી “વાદગ્રસ્ત જમીન” તરીકે ઉલ્લેખિત છે) વર્ષ ૧૯૯૧ માં મૂળ જમીન માલિકો એટલે કે રેખાબેન જેરામભાઈ અને અન્ય પાસેથી રજિસ્ટર્ડ વેચાણ દસ્તાવેજ કરીને ખરીદી હતી, જે તારીખ

૦૯.૦૭.૧૯૯૯ ના રોજ રજિસ્ટર્ડ થયો હતો અને તારીખ ૧૭.૦૬.૨૦૦૦ ના રોજ મહેસૂલી રેકૉર્ડમાં નોંધ નં. ૭૧૭ નોંધાઈ હતી, જે મહેસૂલી સત્તાધિકારી દ્વારા યથાયોગ્ય પ્રમાણિત કરવામાં આવી હતી અને ત્યારથી અરજદારો વાદગ્રસ્ત જમીનનો કબજો અને ભોગવટો ધરાવે છે.

૬.૪ ત્યારબાદ વર્ષ ૨૦૦૭ માં કોઈ સમયે, આરટીએસ ટીમના અભિપ્રાય/ભલામણ પર, સામાવાળા – કલેક્ટરે આર.ઓ. ધરખેડ/ કેસ નં. ૨૬/૨૦૦૬-૦૭ નોંધીને ધ સૌરાષ્ટ્ર ધરખેડ ટેનન્સી સેટલમેન્ટ એન્ડ એગ્રીકલ્ચર લેન્ડ્સ ઓર્ડિનન્સ, ૧૯૪૯ (જે હવે પછી “ધરખેડ એક્ટ” તરીકે ઉલ્લેખિત છે) ની કલમ ૫૪ હેઠળ કાર્યવાહી શરૂ કરી હતી, એવા કારણોસર કે વાદગ્રસ્ત વ્યવહાર ધરખેડ એક્ટની કલમ ૫૪ માં સમાવિષ્ટ જોગવાઈનું ઉલ્લંઘન કરે છે કારણ કે તબદીલી બિન-ખેડૂતની તરફેણમાં કરવામાં આવી છે. તેના અનુસંધાને, અરજદારો સામાવાળા સત્તાધિકારી સમક્ષ ઉપસ્થિત થયા હતા અને સાચી હકીકતો દર્શાવી હતી. જોકે તારીખ ૧૪.૦૫.૨૦૦૭ ના હુકમ દ્વારા, સામાવાળા – કલેક્ટરે અરજદારો દ્વારા કરવામાં આવેલા વ્યવહારને ધરખેડ એક્ટની કલમ ૫૪ ની જોગવાઈ વિરુદ્ધનો જાહેર કર્યો હતો અને વાદગ્રસ્ત જમીનમાંથી અરજદારોની સરસરી (સમરી) બેદખલીનો હુકમ પસાર કર્યો હતો. તેથી, અરજદારોએ સામાવાળા – એસએસઆરડી સમક્ષ રીવિઝન અપ્લિકેશન દાખલ કરી હતી અને સામાવાળા – એસએસઆરડીએ તારીખ ૦૩.૦૨.૨૦૧૨ ના હુકમ દ્વારા સામાવાળા – કલેક્ટર દ્વારા પસાર કરાયેલા હુકમને રદબાતલ કર્યો હતો અને

સદર મુદ્દાનો નવેસરથી નિર્ણય કરવા માટે મામલો સામાવાળા – કલેક્ટર સમક્ષ રીમાન્ડ કર્યો હતો.

૬.૫ મામલો રીમાન્ડ થયા પછી, સામાવાળા – કલેક્ટરે તારીખ ૨૩.૦૯.૨૦૧૩ ના રોજ ફરી એકવાર તેવો જ હુકમ પસાર કર્યો હતો અને તેથી, અરજદારોએ ફરી એકવાર સામાવાળા – એસએસઆરડી સમક્ષ રીવિઝન અપિલકેશન દાખલ કરી હતી. જોકે, સામાવાળા – એસએસઆરડીએ તારીખ ૨૦.૧૧.૨૦૧૫ ના વાદગ્રસ્ત હુકમ દ્વારા સદર રીવિઝન અપિલકેશન ફગાવી દીધી હતી અને તે દ્વારા સામાવાળા – કલેક્ટર દ્વારા પસાર કરાયેલા હુકમની પુષ્ટિ કરી હતી અને તેથી, અરજદારો દ્વારા હાલની પિટિશન દાખલ કરવામાં આવી છે.

૦૭. વિદ્વાન વકીલ શ્રી ત્રિલોક પટેલે સામાવાળા સત્તાધિકારીઓ દ્વારા પસાર કરાયેલા વાદગ્રસ્ત હુકમોને મુખ્યત્વે એવા કારણોસર પડકાર્યા છે કે ઘરખેડ એક્ટ હેઠળ કાર્યવાહી શરૂ કરવામાં ૮ વર્ષથી વધુનો વિલંબ થયો છે અને તેથી વિલંબના કારણોસર, સામાવાળા સત્તાધિકારીઓ દ્વારા પસાર કરવામાં આવેલા વાદગ્રસ્ત હુકમો રદબાતલ અને બાજુ પર રાખવામાં આવે. આ તબક્કે, વિદ્વાન વકીલે આ કોર્ટ દ્વારા રીંકી શશિકાંત ગાંધી વિરુદ્ધ મામલતદાર, વડોદરા તાલુકા, રિપોર્ટેડ ઈન ૨૦૧૨ (૨) જી.એલ.આર. ૧૨૭૫ ના કેસમાં તેમજ નામદાર સુપ્રીમ કોર્ટ દ્વારા ધી સ્ટેટ ઓફ ગુજરાત વિરુદ્ધ પટેલ રાઘવ નાથા, રિપોર્ટેડ ઈન (૧૯૬૯) ૨ એસ.સી.સી. ૧૮૭ ના કેસમાં આપવામાં આવેલા ચુકાદાઓ પર આધાર રાખ્યો છે.

૦૮. અરજદારો તરફથી વિદ્વાન વકીલે ત્યારબાદ એવી દલીલ કરી હતી કે જો અરજદારો ખેડૂતના કુટુંબમાં જન્મ્યા હતા, તો સર્વે નં. ૯ વાળી જમીન માટે મહેસૂલી રેકૉર્ડમાં અરજદારોના પિતાનું નામ પણ નોંધાયેલું હતું અને અરજદારોના પિતાના અવસાન પછી પણ, મહેસૂલી રેકૉર્ડમાં અરજદારોના નામો પણ નોંધાયેલા છે અને તેથી, જ્યારે અરજદારો ખેડૂત છે અને ખેતીની જમીન ધારણ કરે છે, ત્યારે એવું કહી શકાય નહીં કે અરજદારો ખેડૂત નથી અને અરજદારો તેમજ સંબંધિત વેચનાર વચ્ચે થયેલો વ્યવહાર ઘરખેડ એક્ટની કલમ ૫૪ માં સમાવિષ્ટ જોગવાઈનું ઉલ્લંઘન કરે છે.

૦૯. અરજદારો તરફથી વિદ્વાન વકીલે આ કોર્ટ દ્વારા કુંકુબેન જે. ભરવાડ વિરુદ્ધ સ્ટેટ ઓફ ગુજરાત અને અન્ય, રિપોર્ટેડ ઈન ૨૦૦૬ (૩) જી.એલ.એચ. ૬૫૯ ના કેસમાં અને બાબીબેન રીખવચંદ દોશી વિરુદ્ધ ડેપ્યુટી કલેક્ટર, થરાદ અને અન્ય, રિપોર્ટેડ ઈન ૧૯૮૬ જી.એલ.એચ. ૮૪૫ ના કેસમાં આપવામાં આવેલા ચુકાદાઓ પર પણ આધાર રાખ્યો છે. સદર ચુકાદા પર આધાર રાખતાં એવી દલીલ કરવામાં આવી છે કે પુત્રીના લગ્ન પછી પણ, તે ખેડૂત તરીકેનો દરજ્જો જાળવી રાખવાનું ચાલુ રાખશે અને હાલના કેસની હકીકતોમાં, અરજદારો ખેડૂતના પુત્રો છે કારણ કે તેમના પૂર્વજો ખેડૂત હતા અને તેથી, ખેડૂત તરીકેનો દરજ્જો તેમના પર ચાલુ રહેશે. તેથી, એવી અરજ કરવામાં આવે છે કે સામાવાળા સત્તાધિકારીઓ દ્વારા પસાર કરવામાં આવેલા વાદગ્રસ્ત હુકમો રદબાતલ અને બાજુ પર રાખવામાં આવે.

૧૦. બીજી તરફ, વિદ્વાન એજીપીએ બંને પિટિશનોનો વિરોધ કર્યો છે અને મુખ્યત્વે એવી દલીલ કરી છે કે જો અરજદારો દ્વારા કરવામાં આવેલો વ્યવહાર શૂન્ય (નલિટી) હોય, તો સમયમર્યાદા (લિમિટેશન) નો સમયગાળો લાગુ પડશે નહીં અને જ્યારે સામાવાળા – કલેક્ટરને સંબંધિત વેચનાર સાથે અરજદારો દ્વારા કરવામાં આવેલા વ્યવહાર વિશે જાણ થઈ, ત્યારે ઘરખેડ એક્ટની કલમ ૫૪ ની જોગવાઈ હેઠળ કાર્યવાહી શરૂ કરવામાં આવી હતી અને ત્યારબાદ સુનાવણીની તક આપ્યા પછી, કલેક્ટર દ્વારા વાદગ્રસ્ત હુકમ પસાર કરવામાં આવ્યો છે અને તેથી કાર્યવાહી શરૂ કરવામાં વિલંબના કારણોસર, વાદગ્રસ્ત હુકમો બાજુ પર રાખી શકાય નહીં.

૧૧. વધુમાં એવી રજૂઆત કરવામાં આવી છે કે સામાવાળા – કલેક્ટરે ઘરખેડ એક્ટની કલમ ૭૫ ની જોગવાઈ મુજબ વાદગ્રસ્ત જમીનમાંથી અરજદારોને સરસરી રીતે બેદખલ કરવા માટે સંબંધિત મામલતદારને નિર્દેશ આપતી વખતે પણ કોઈ ભૂલ કરી નથી અને તેથી, આ કોર્ટે વાદગ્રસ્ત હુકમો રદબાતલ અને બાજુ પર રાખવા જોઈએ નહીં. વિદ્વાન એજીપીએ એવી પણ રજૂઆત કરી છે કે અરજદારોના વિદ્વાન વકીલ દ્વારા જે ચુકાદા પર આધાર રાખવામાં આવ્યો છે તે હાલના કેસની હકીકતોમાં તેમને મદદરૂપ થશે નહીં.

૧૨. પક્ષકારો તરફથી ઉપસ્થિત વિદ્વાન વકીલોને સાંભળ્યા પછી અને રેકૉર્ડ પર મૂકવામાં આવેલી સામગ્રીનું અવલોકન કર્યા પછી, એ બાબત ફલિત થાય છે કે અરજદારોના પૂર્વજો ખેડૂતો હતા અને વાદગ્રસ્ત જમીન સંબંધિત વિવિધ નોંધો

દ્વારા તેમના નામો મહેસૂલી રેકૉર્ડમાં નોંધાયેલા છે. અરજદારોના પિતાના અવસાન પછી પણ, નોંધ નં. ૧૩૪૭ થી મહેસૂલી રેકૉર્ડમાં તેમના નામો પણ નોંધાયેલા છે. આમ દફતરે રજૂ થયેલી સામગ્રી પરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે અરજદારો ખેડૂત છે અને સર્વે નં. ૯ વાળી જમીનના માલિકો અને ભોગવટોદારો છે.

૧૩. વધુમાં એ પણ જણાઈ આવે છે કે અરજદારોએ તારીખ ૦૯.૦૭.૧૯૯૯ ના રજિસ્ટર્ડ વેચાણ દસ્તાવેજ દ્વારા તેના મૂળ માલિક એટલે કે રેખાબેન જેરામભાઈ અને અન્ય પાસેથી વાદગ્રસ્ત જમીન ખરીદી હતી અને આશરે ૮ વર્ષથી વધુ સમય વીતી ગયા પછી, સામાવાળા – કલેક્ટરે અરજદારોને ઘરખેડ એક્ટની કલમ ૫૪ માં સમાવિષ્ટ જોગવાઈના ઉદ્ધંધનનો આરોપ મૂકતી કારણદર્શક નોટિસ જારી કરી હતી અને ત્યારબાદ, હવે સામાવાળા – કલેક્ટર દ્વારા વાદગ્રસ્ત હુકમ પસાર કરવામાં આવ્યો છે, જેમાં સામાવાળા – કલેક્ટરે ઠરાવ્યું છે કે અરજદારો ખેડૂત નથી અને તેથી, તારીખ ૦૯.૦૭.૧૯૯૧ ના વેચાણ દસ્તાવેજ દ્વારા અરજદારો દ્વારા કરવામાં આવેલો વ્યવહાર ઘરખેડ એક્ટની કલમ ૫૪ ના ઉદ્ધંધનમાં છે અને તેથી, સામાવાળા – કલેક્ટરે મામલતદારને વાદગ્રસ્ત જમીનનો કબજો લેવાનો નિર્દેશ આપ્યો છે અને વાદગ્રસ્ત જમીનમાંથી અરજદારોની સરસરી બેદખલીનો હુકમ કર્યો છે અને સદર હુકમની સામાવાળા – એસએસઆરડી દ્વારા પુષ્ટિ કરવામાં આવી છે.

૧૪. હાલના કેસની ઉપરોક્ત હકીકતો પરથી જણાઈ આવે છે કે સામાવાળા – કલેક્ટરે વ્યવહારની તારીખથી ૮ વર્ષના સમયગાળા પછી સત્તાઓનો ઉપયોગ

કર્યો છે. સામાવાળા – કલેક્ટરે આરટીએસ ટીમ દ્વારા આપવામાં આવેલા અહેવાલના આધારે ઘરખેડ એક્ટની કલમ ૫૪ ના કથિત ઉલ્લંઘન માટે કાર્યવાહી શરૂ કરી હતી. એ બાબત સુસ્થાપિત છે કે સુઓ મોટો (સ્વતઃ સંજ્ઞાન) સત્તાઓ વાજબી સમયમાં વાપરવી જરૂરી છે.

૧૫. આ કોર્ટની ડિવિઝન બેંચે ભરતભાઈ નારણભાઈ વેગડા અને અન્ય વિરુદ્ધ ગુજરાત રાજ્ય અને અન્ય, રિપોર્ટેડ ૨૦૧૬ (૨) જી.એલ.આર. ૧૦૨૧ ના કેસમાં સમાન પ્રકારની હકીકતો ધ્યાને લીધી છે અને ત્યારબાદ, આ કોર્ટની ડિવિઝન બેંચે ફકરા નં. ૧૦ અને ૧૨ માં નીચે મુજબ ઠરાવ્યું હતું:

“૧૦. અમારા મતે, આ કોર્ટના ઉપર ઉલ્લેખિત સારી રીતે વિચારાયેલા બે ચુકાદાઓ આ સ્થિતિને અત્યંત સ્પષ્ટ કરે છે કે જો ઓર્ડિનન્સની કલમ ૭૫ સાથે વંચાણે લેતાં કલમ ૫૪ નો ઉપયોગ કરીને ઓર્ડિનન્સ હેઠળ કોઈ વ્યવહારને રદબાતલ કરવા માટે કાર્યવાહી શરૂ કરવાની હોય, તો તે વાજબી સમયગાળામાં હોવી જોઈએ. ઉપર ઉલ્લેખિત બે ચુકાદાઓ એવા કેસો સંબંધિત છે જેમાં અનુક્રમે ૫ વર્ષ અને ૧૭ વર્ષ પછી સત્તાઓ વાપરવામાં આવી હતી અને કાર્યવાહી શરૂ કરવામાં આવી હતી, જ્યારે હાલના કેસમાં તે ૩૫ થી વધુ વર્ષો પછી છે. તેથી, અમને જણાય છે કે કાર્યવાહી શરૂ કરવી એ પોતે જ વાજબી સમયગાળા પછીની કહી શકાય અને વિલંબ તેમજ નિષ્ક્રિયતા (ડિલે એન્ડ લેચીસ) નો અવરોધ સત્તાધિકારી વિરુદ્ધ કાર્યવાહી શરૂ કરવામાં લાગુ થઈ શકે. ઉપરોક્ત પાસું

બે વધારાના સંજોગો સાથે જોડાયેલું છે, એક એ કે વિલંબના સમયગાળા દરમિયાન જમીન આગળ અન્ય હાથોમાં ગઈ છે અને ખરીદનાર દ્વારા માલિકી અન્ય વ્યક્તિને તબદીલ કરવામાં આવી છે અને બીજું એ કે મહેસૂલી નોંધો પાડવામાં આવી હતી. ત્યારબાદ, તે સક્ષમ સત્તાધિકારી દ્વારા પ્રમાણિત પણ કરવામાં આવી હતી અને તેમ છતાં, વાજબી સમયગાળામાં આવી નોંધ રદ કરવા અથવા અન્યથા અથવા વ્યવહારને અમાન્ય જાહેર કરવા માટે પણ કોઈ પગલાં લેવામાં આવ્યા ન હતા. જો વિલંબના સમયગાળા દરમિયાન મિલકતોમાં પક્ષકારોના અધિકારોમાં ફેરફાર થયો હોય, તો વિલંબ વધુ ગંભીરતા સાથે અવરોધ તરીકે કામ કરશે અને જ્યારે વિલંબના સમયગાળા દરમિયાન માલિકી બદલાઈ જાય, ત્યારે વાજબી સમયગાળામાં પગલાં ન લેવાનો અવરોધ પણ કાર્યવાહી શરૂ કરવામાં સત્તાધિકારી વિરુદ્ધ વધુ ગંભીરતા સાથે લાગુ થશે.

૧૨. વિદ્વાન સિંગલ જજ દ્વારા પસાર કરાયેલા હુકમમાં દખલગીરી કરવાના પ્રશ્ન પર આપણે પહેલા વિચારણા કરી શકીએ. એ બાબત પર કોઈ બેમત હોઈ શકે નહીં કે જો બે મંતવ્યો શક્ય હોય અને વિદ્વાન સિંગલ જજે એક મંતવ્ય અપનાવ્યું હોય, તો આ કોર્ટની ડિવિઝન બેંચ લેટર્સ પેટન્ટ હેઠળની હકુમત વાપરવામાં દખલગીરી કરવા માટે અનિરુદ્ધ દર્શાવશે અને અપીલ પર વિચાર ન પણ કરે, પરંતુ એવા કેસમાં કે જ્યાં માત્ર એક જ મંતવ્ય શક્ય હતું અથવા તો સુસ્થાપિત કાનૂની સ્થિતિ ધ્યાને લેવામાં આવી નથી, જે સત્તાધિકારીની હકુમત માટે બાબતના મૂળ સુધી જાય છે,

તો તે લેટર્સ પેટન્ટ હેઠળ હકુમત વાપરીને દખલગીરી કરવા માટેનો યોગ્ય કેસ બનશે. સદર પાસાઓ પર કેસની તપાસ કરતાં, અમને જણાય છે કે સર્વોચ્ચ અદાલતના ઉપર ઉદ્દેશિત ચુકાદાઓ મુજબ, કાર્યવાહી શરૂ કરવા માટે નિર્ધારિત સમયમર્યાદા અથવા કાર્યવાહી શરૂ કરવા માટે વાજબી સમયગાળાની વિચારણા અથવા કાર્યવાહી શરૂ કરવામાં વિલંબનો લાગુ પડતો અવરોધ એ કાર્યવાહી શરૂ કરનાર સત્તાધિકારીની સત્તા પરના હકુમતી પાસાઓ છે. જો કાયદાના સુસ્થાપિત સિદ્ધાંતો મુજબ વિલંબનો અવરોધ હકુમતના ઉપયોગ વિરુદ્ધ કામ કરતો હોય અથવા કાયદાના સુસ્થાપિત સિદ્ધાંતો મુજબ કાર્યવાહી શરૂ કરવી એ વાજબી સમયગાળાની બહાર હોય, તો તે કાર્યવાહી હકુમત વગરની કહી શકાય. જો કોઈ કાર્યવાહી હકુમત વગરની હોય, તો સ્ટેટ ઓફ પંજાબ (ઉપર મુજબ) ના કેસમાં ઉપર ઉદ્દેશિત ચુકાદામાં સર્વોચ્ચ અદાલતે અવલોકન કર્યા મુજબ, બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળની પ્રિટિશન ટકી શકે છે અને બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળ આ કોર્ટની હકુમતનો આશરો લઈ શકાય છે. જો કાર્યવાહીનો નિર્ણય હકુમતના આધારે કરવામાં આવ્યો હોય અને બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળ ન્યાયિક ચકાસણી હાથ ધરતી વખતે કોર્ટ દ્વારા તે હકુમત વગરની જણાઈ આવે, તો માત્ર એક જ સંભવિત મંતવ્ય એ હકુમત વગરની કાર્યવાહીનું છે. જો કાર્યવાહી હકુમત વગરની હતી, તો અમે જોતા નથી કે તે બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળ સત્તા વાપરતી વખતે ધ્યાને લેવાના વિવેકાધિકારના દાયરામાં આવશે. અમે નોંધી શકીએ છીએ કે

દલીલ અરજદારો તરફના એવા વર્તન પર આધારિત નથી કે જે કોર્ટને દખલગીરી કરવાનો ઇનકાર કરવા તરફ દોરી જાય પરંતુ દલીલ એ કારણ પર છે કે કાર્યવાહી શરૂ કરવા માટેના વિલંબ અને વાજબી સમયગાળાના મુદ્દા પર સ્થાપિત કાનૂની સ્થિતિની વિરુદ્ધમાં બે મંતવ્યો શક્ય ન હતા. તેથી, અમને જણાય છે કે વિદ્વાન સિંગલ જજ દ્વારા પસાર કરાયેલા હુકમમાં દખલગીરી કરવા માટેનો આ એક યોગ્ય કેસ છે અને જે રીતે રજૂ કરવાનો પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો છે તે મુજબ તે લેટર્સ પેટન્ટમાં આ કોર્ટની ડિવિઝન બેંચની અપીલીય સત્તાની હકુમતની બહાર હોવાનું કહી શકાય નહીં.”

૧૬. તે જ રીતે રાઘવ નાથા (ઉપર મુજબ) ના કેસમાં, નામદાર સુપ્રીમ કોર્ટે ઠરાવ્યું છે કે ભલે સમયમર્યાદાનો કોઈ સમયગાળો નિર્ધારિત ન હોય, છતાં સત્તાનો ઉપયોગ વાજબી સમયમાં એટલે કે થોડા મહિનામાં કરવો જરૂરી છે. હાલના કેસમાં, એ બાબત નિર્વિવાદ છે કે સામાવાળા – કલેક્ટરે વ્યવહારની તારીખથી આશરે ૮ વર્ષના સમયગાળા પછી કારણદર્શક નોટિસ જારી કરી છે અને તેથી, આ કોર્ટનો એવો અભિપ્રાય છે કે સામાવાળા સત્તાધિકારીઓ દ્વારા પસાર કરવામાં આવેલા વાદગ્રસ્ત હુકમો માત્ર આ કારણોસર જ રદબાતલ થવાને પાત્ર છે.

૧૭. આ તબક્કે, એ પણ અવલોકન કરવું જરૂરી છે કે અરજદારો ખેડૂતના કુટુંબમાં જન્મ્યા હતા અને અરજદારોના પૂર્વજો ખેડૂત હતા, તેથી, મહેસૂલી રેકૉર્ડમાં નામો નોંધાયા હતા અને સર્વે નં. ૯ વાળી જમીન સંબંધિત મહેસૂલી રેકૉર્ડમાં નોંધાયેલી

નોંધો દફતરે મૂકવામાં આવી છે. એ બાબત પણ નિર્વિવાદ છે કે અરજદારોના પિતાના અવસાન પછી, સદર જમીન સંબંધિત મહેસૂલી રેકૉર્ડમાં તેમના નામો પણ નોંધાયેલા છે.

૧૮. આ તબક્કે, અરજદારોના વિદ્વાન વકીલ દ્વારા જેના પર આધાર રાખવામાં આવ્યો છે તે ચુકાદાઓ ધ્યાને લેવા જરૂરી છે.

૧૮.૧ આ કોર્ટના કંકુબેન જે. ભરવાડ (ઉપર મુજબ) ના કેસમાં આપેલા ચુકાદામાં, આ કોર્ટે ફકરા નં. ૬ માં નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું છે:

૬. જો હાલના કેસની હકીકતો આ કોર્ટના ઉપરોક્ત અવલોકનોના પ્રકાશમાં તપાસવામાં આવે, તો જણાય છે કે એ બાબત સ્વીકૃત સ્થિતિ છે કે અરજદાર ખેડૂત ભરવાડ હઠાભાઈ કામાભાઈની પુત્રી છે. એ પણ સ્વીકૃત સ્થિતિ છે કે ભરવાડ હઠાભાઈ કામાભાઈ એ જ ગામ આકંદમાં ખેતીની જમીન ધારણ કરતા ખેડૂત હતા. તેથી, એવું કહી શકાય નહીં કે અરજદાર તેમના પિતા ભરવાડ હઠાભાઈ કામાભાઈ દ્વારા ધારણ કરાયેલી વાદગ્રસ્ત જમીન વારસામાં મેળવવા માટે કાયદેસરના વારસદાર ન હતા, જેઓ જે તારીખે વ્યવહાર થયો તે તારીખે સ્વીકૃતપણે ખેડૂત હતા. માત્ર અરજદારે બિન-ખેડૂત સાથે લગ્ન કર્યા હોવાના કારણે, ખેડૂત તરીકેના તેમના દરજ્જાની નાબૂદીમાં પરિણમશે નહીં. તેથી, તમામ સત્તાધિકારીઓ એવા ખોટા આધાર પર આગળ વધ્યા છે કે એકવાર હિન્દુ સ્ત્રીએ બિન-ખેડૂત સાથે લગ્ન કર્યા પછી, તે સદર અધિનિયમની જોગવાઈઓ મુજબ

ખેડૂત તરીકેનો પોતાનો દરજ્જો ગુમાવે છે. ટ્રિબ્યુનલ સમક્ષ પાણ, ચુકાદા પર આધાર રાખવામાં આવ્યો હોવા છતાં અને સદર ચુકાદાની નકલ પાણ રજૂ કરવામાં આવી હોવા છતાં, ટ્રિબ્યુનલે ચુકાદાને અનુસરવાને બદલે એવું અવલોકન કરીને ચુકાદાને ભિન્ન ગણાવ્યો હતો કે સદર કેસમાં જમીનનું હિત કુટુંબના ભાઈઓ દ્વારા સંભાળવામાં આવતું હતું. હાલના કેસમાં, અરજદારના પિતા દ્વારા હિત સંભાળવામાં આવતું હતું. મારા મતે આવો ભેદ કરવાની જરૂર ન હતી પેજ ૧૯૨૮ કારણ કે જો ભાઈઓ બિન-ખેડૂત સાથે લગ્ન કરનાર હિન્દુ સ્ત્રીની જમીનની સંભાળ રાખવાના હોય અથવા જો તેણીએ બિન-ખેડૂત સાથે લગ્ન કર્યા હોય તો પિતા હિન્દુ સ્ત્રીની જમીનની સંભાળ રાખવાના હોય, તો સ્થિતિ સમાન જ રહેશે. ટ્રિબ્યુનલ દ્વારા જે નિર્ણાયક પાસું ધ્યાને લેવાનું જરૂરી હતું તે એ હતું કે શું અરજદાર પિતા દ્વારા ધારણ કરાયેલી ખેતીની જમીનમાં કાયદેસરનું હિત ધરાવે છે તેમ કહી શકાય કે કેમ અને જો જવાબ હકારાત્મક હોય, તો તેના લગ્ન થઈ ગયા હોવા છતાં પણ તેણી ખેડૂત તરીકેનો દરજ્જો જાળવી રાખવાનું ચાલુ રાખે છે. લગ્ન પછી પણ, ખેડૂતની પુત્રી તરીકેનો અને તે દ્વારા ખેડૂત તરીકેનો આવો દરજ્જો સદર અધિનિયમની જોગવાઈઓ મુજબ યથાવત રહેશે. આ સંજોગોમાં, એવું જણાય છે કે ટ્રિબ્યુનલ સહિતના તમામ સત્તાધિકારીઓએ રેકૉર્ડ પર દેખીતી (એક્સ ફેસી) ભૂલ કરી છે અને આ કોર્ટના બાબીબેન રીખવચંદ દોશી (ઉપર મુજબ) ના કેસમાં આપેલા

નિર્ણયને ધ્યાને લેતાં નીચલી સત્તાધિકારીઓનો ચુકાદો ટકાવી શકાય તેમ નથી.

૧૮.૨ આ કોર્ટના બાબીબેન રીખવચંદ દોશી (ઉપર મુજબ) ના કેસમાં આપેલા ચુકાદામાં, આ કોર્ટે ફરરા નં. ૭ માં નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું છે:

“૭. ‘કુટુંબ’ શબ્દ તેના વ્યાપ અને ઉપયોગને મર્યાદિત કરવા માટે વ્યાખ્યાયિત થયેલ નથી. આ સંદર્ભમાં જ ‘કુટુંબ’ શબ્દનો ઉદ્દેશ કરતાં જે.બી. મહેતા, ન્યાયમૂર્તિએ તારીખ ૧૮મી જૂન, ૧૯૭૦ ના રોજ નિર્ણિત સ્પેશિયલ સિવિલ અપ્લિકેશન નં. ૧૧૯૯/૧૯૬૬ માં નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું હતું :

“એ સંદર્ભમાં જ લોહી અથવા લગ્નથી સંબંધિત તમામ વ્યક્તિઓનો સમાવેશ કરવા માટે ‘કુટુંબ’ શબ્દપ્રયોગનો વ્યાપક અર્થમાં અર્થઘટન થવો જોઈએ, અને ભાઈ અથવા ભાઈના પુત્રો કુટુંબના સભ્યો બનશે.”

એ સાચું છે કે જે.બી. મહેતા, ન્યાયમૂર્તિ કલમ ૪ ના સંબંધમાં એક કેસની વિચારણા કરી રહ્યા હતા પરંતુ તેનાથી કોઈ ફરક પડવો જોઈએ નહીં કારણ કે તેઓ ‘કુટુંબ’ શબ્દની વિચારણા કરી રહ્યા હતા અને તે સંદર્ભમાં તેમણે અવલોકન કર્યું હતું કે લોહી અથવા લગ્નથી સંબંધિત તમામ વ્યક્તિઓનો સમાવેશ કરવા માટે તેનો વ્યાપક અર્થમાં અર્થઘટન થવો જોઈએ. હું જે.બી. મહેતા, ન્યાયમૂર્તિ દ્વારા કરવામાં આવેલા આ અવલોકન

સાથે આદરપૂર્વક સંમત છું. માત્ર એક સ્ત્રી અન્ય કુટુંબમાં લગ્ન કરે છે તેના કારણે, તે તેના જન્મના કુટુંબ સાથેના તેના સંબંધો તોડી નાખતી નથી અથવા અલગ કરતી નથી કે જેથી લોહીના સંબંધો તેના કુટુંબના સભ્યો તરીકે બંધ થઈ જાય. લગ્ન પર એક સ્ત્રી તેના પતિના ઘરે જાય છે પરંતુ શું તેનો અર્થ એ છે કે તેના પિતૃ પક્ષના કુટુંબ સાથેના તેના સંબંધો સંપૂર્ણપણે તૂટી જાય છે? શું તેનો અર્થ એ છે કે તેના ભાઈઓ તેના કુટુંબના સભ્યો રહેતા નથી? શું સદર અધિનિયમની કલમ ૨(૬) માં વપરાયેલા શબ્દ ‘પોતાના કુટુંબના કોઈપણ સભ્ય’ ને આવો સંકુચિત અર્થ આપવો અનુમતિપાત્ર અને આવશ્યક છે, ખાસ કરીને જ્યારે સદર અધિનિયમ તેના વ્યાપ અને ગતિને પ્રતિબંધિત કરવાનો કોઈ ઈરાદો દર્શાવતો નથી? મારો એવો અભિપ્રાય છે કે જે.બી. મહેતા, ન્યાયમૂર્તિ દ્વારા અવલોકન કર્યા મુજબ આ અભિવ્યક્તિનો વ્યાપક અર્થમાં અર્થઘટન થવો જોઈએ. તેથી, મારો એવો અભિપ્રાય છે કે તેણીના ભાઈઓ જેઓ તેણીના પતી તેમજ અન્ય સહ-માલિકો પતી જમીન ખેડતા હતા તેઓ તેણીના કુટુંબના સભ્યો તરીકે તેમ કરી રહ્યા હતા. હું જે આ મત ધરાવું છું તે મુજબ, મને લાગે છે કે રીવ્યુ અપ્લિકેશનમાં ટ્રિબ્યુનલ પોતાનો અગાઉનો મત ઉલટાવવામાં ખોટી હતી. ટ્રિબ્યુનલનો એ અભિગમ કે જે સ્ત્રીના પતિ દુકાનદાર હોય તે ક્યારેય ખેડૂત ન હોઈ શકે તે ફગાવી દેવાને પાત્ર ગણાવવો જ જોઈએ. જો કોઈ સ્ત્રી લગ્ન પહેલાં ખેડૂત હોય તો માત્ર એટલા માટે કે તેણીએ દુકાનદાર સાથે લગ્ન કર્યા છે તે ખેડૂત મટી જતી નથી. એક

સ્ત્રી તેના પતિ કરતાં અલગ પોતાના વ્યવસાય માટે હકદાર છે. લગ્ન પર તેણી પોતાની ઓળખ ગુમાવતી નથી, તેણી ખેડૂત સહિત પોતાનો વ્યવસાય અથવા ઉપજીવિકા ચલાવવા માટે હકદાર છે. તેથી, મારો એવો અભિપ્રાય છે કે રીવ્યુમાં ટ્રિબ્યુનલે ખૂબ જ સંકુચિત અભિગમ દાખવ્યો હતો.”

૧૯. ઉપરોક્ત ચુકાદાઓ પરથી કહી શકાય કે ખેડૂતના કુટુંબમાં જન્મેલી પુત્રી, જો બિન-ખેડૂત સાથે લગ્ન કરે તો પણ, તેના પરિણામે ખેડૂત તરીકેનો તેનો દરજ્જો નાબૂદ થતો નથી. તેથી હાલના કેસની હકીકતોમાં, અરજદારો ખેડૂતના પુત્રો છે અને તેઓ ખેડૂતના કુટુંબમાં જન્મ્યા હતા અને તેથી, સ્વાભાવિક રીતે જ તેઓ ખેડૂત તરીકેનો દરજ્જો જાળવી રાખવાનું ચાલુ રાખે છે.

૨૦. તે બાબતને ધ્યાને લેતાં, જ્યારે અરજદારો ખેડૂત તરીકે ખેતીની જમીન ધારણ કરે છે, ત્યારે અરજદારો ખેડૂત નથી એવા કારણોસર કથિત ઉલ્લંઘન બદલ ઘરખેડ એક્ટની કલમ ૫૪ હેઠળ કાર્યવાહી શરૂ કરવા માટે સામાવાળા – કલેક્ટર પાસે કોઈ કારણ ન હતું.

૨૧. હાલના કેસની ઉપરોક્ત હકીકતોને ધ્યાને લેતાં, સામાવાળા સત્તાધિકારીઓ દ્વારા પસાર કરવામા આવેલા વાદગ્રસ્ત હુકમોને રદબાતલ અને બાજુ પર રાખીને હું ભારતીય બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૨૬ હેઠળ સત્તાઓ વાપરવા પ્રેરાયો છું.

૨૨. તેથી, બંને પિટિશનો મંજૂર કરવામાં આવે છે. સંબંધિત પિટિશનના એનેક્સર-એ અને બી પર રજૂ કરાયેલા વાદગ્રસ્ત હુકમો આથી રદબાતલ અને બાજુ પર રાખવામાં આવે છે. રુલ પૂર્ણ કરવામાં આવે છે. સીધી બજવણીની પરવાનગી આપવામાં આવે છે.

(વિપુલ એમ. પંચોલી, ન્યાયમૂર્તિ)

ગૌતમ

This judgment has been translated using an AI-assisted translation tool.

=====

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgment in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgment shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.